

Limburgse en Brabantse dialectdatabanken op internet

Joep Kruijsen en Jos Swanenberg,
Afdeling Taalwetenschap, Radboud Universiteit Nijmegen
j.kruijsen@let.kun.nl
j.swanenberg@let.kun.nl

1. *Inleiding*

Onlangs is een schat aan dialectgegevens op internet ter beschikking gekomen. Het betreft materiaal van drieërlei aard. Op de eerste plaats zijn de antwoorden op de 50 pagina's tellende vragenlijst van Schrijnen, Van Ginneken en Verbeeten te raadplegen. Ten tweede zijn de materiaalbases beschikbaar gekomen van zes tot op heden verschenen afleveringen van deel III (Algemene Woordenschat) van het Woordenboek van de Brabantse Dialecten (WBD) en het Woordenboek van de Limburgse Dialecten (WLD). Op de derde plaats bevat de site de cumulatieve registers van de afgesloten delen I (Agrarische Woordenschat) en II (Niet-agrarische vakterminologieën) van WBD en WLD. Alledrie de databanken zijn raadpleegbaar op: <http://www.ru.nl/dialect/>

2. *Een grote dialect-enquête uit 1914*

De vragenlijst van Jos. Schrijnen, Jac. van Ginneken en J.J. Verbeeten (SGV) werd in 1914 in druk verspreid (zie Schrijnen 1920 voor een uitvoerige beschrijving). De vragenlijst werd voor 95 plaatsen in Nederlands Limburg en 76 plaatsen in de oostelijke helft van Noord-Brabant ingevuld (de meest westelijke plaats is Goirle onder Tilburg). Verder zijn er nog ingevulde lijsten voor 13 plaatsen in het zuiden van de provincie Gelderland (de meest noordelijke plaats is Elst). Deze Gelderse gegevens komen in de nabije toekomst ook digitaal beschikbaar via de onderhavige site. In totaal zijn er ruim 125.000 Brabantse en bijna 200.000 Limburgse gegevens raadpleegbaar. De databank kan worden doorzocht op dialectopgave en op plaats, in de vorm van een Kloekecodenummer (zie WBD, deel III, Inleiding en Klankgeografie 2000:25). De Kloekecodes kunnen via een link direct worden nagekeken in een plaatsnamenregister; in dat register is ook te zien in welke provincie plaatsen liggen en tot welke groepen de betreffende dialecten behoren. Zo staat I 079 voor Bergen op Zoom in Noord-Brabant, waar men Markizaats, behorend tot de Noordwest-Brabantse dialecten, spreekt, en Q 121 staat voor Kerkrade in Nederlands Limburg en daar spreekt men een Ripuarisch dialect.

Hieronder volgt als voorbeeld een fragment van een zoek-resultaat uit de SGV-databank voor Noord-Brabant. In kolom 1 staan de Kloekecodes, in kolom 2 het paginanummer van de vragenlijst, in kolom 3 het begrip, dat in dit voorbeeld de zoekterm vormde, en in kolom 4 de dialectnotering in SILManuscript IPA93 ¹.

¹ Hiervoor dient u in het bezit te zijn van de fontbibliotheek [SIL Encore IPA 93](http://www.sil.org) en deze te installeren op uw computer. Deze fontbibliotheek is gratis te downloaden op www.sil.org.

L 145	1	Aardappel	<i>aepel</i>
L 262	1	Aardappel	<i>aarepel</i>
L 158	1	Aardappel	<i>elleper</i>
K 216	1	Aardappel	<i>patraos</i>
L 096	1	Aardappel	<i>petatters</i>
L 102	1	Aardappel	<i>pieper</i>

(L 145: Nuland, L 262: Leende, L 158: Mill, K 216: Reusel, L 096: Megen, L 102: Ravenstein).

De beschikbaarheid van deze gegevens is van belang omdat de SGV-enquête tot op heden slechts als uniek exemplaar in de vorm van de kwetsbare originele druk geraadpleegd kon worden. Helaas zijn enkele vragenlijsten in de afgelopen 89 jaar verloren gegaan; daaronder bevinden zich o.m. de invullingen voor Eindhoven en 's-Hertogenbosch. De resultaten van de SGV-enquête zijn nog niet eerder gepubliceerd.

3. *Regionale woordenboeken*

Het WBD en het WLD nemen methodologisch een bijzondere positie in in de Nederlandse en Europese dialectlexicografie. Ze zijn namelijk systematisch, naar gebruikssfeer, in plaats van alfabetisch geordend. Een woordenboekartikel vermeldt, eventueel met toevoeging van een woordkaart en een illustratie, alle gangbare woorden met hun vindplaats, die voor een bepaald begrip zijn opgetekend (zie de toelichting bij de terminologie aan het einde van deze bijdrage). Het dialectmateriaal wordt ontsloten door alfabetische registers.

In deel I en deel II is de beroepsgebonden woordenschat beschreven; deel I is geheel gewijd aan de agrarische woordenschat en deel II aan andere vakterminologieën (o.a. bakker, huisslachter, molenaar, brouwer, smid, loodgieter). Deel I en II zijn inmiddels afgerond en de publicatie van het derde deel van WBD en WLD is inmiddels in volle gang. In dat derde deel wordt de algemene woordenschat beschreven. De thematische opzet van WBD en WLD ziet er als volgt uit:

Deel I: Agrarische woordenschat

Deel II: Niet-agrarische vakterminologieën

Deel III: Algemene woordenschat,

onder te verdelen in:

Inleiding

Klankgeografie

Sectie 1: De mens als individu

- 1.1 De mens als lichamelijk wezen
- 1.2 Kleding
- 1.3 Innerlijke werkelijkheid van de mens

Sectie 2: Het huiselijk leven

- 2.1 De woning
- 2.2 Levensstadia, familie, seksualiteit
- 2.3 Eten en drinken

Sectie 3: Het gemeenschapsleven

- 3.1 Maatschappelijk gedrag; School en onderwijs
- 3.2 Religie en godsdienstbeleving; Feest, vermaak en kunst

Sectie 4: De wereld tegenover de mens

- 4.1 Fauna: vogels
- 4.2 Fauna: overige dieren
- 4.3 Flora
- 4.4 De stoffelijke wereld en de abstracte wereld

Tot het onderzoeksgebied van het WBD behoren Vlaams-Brabant en Antwerpen in Vlaanderen en Noord-Brabant in Nederland. De beide Limburgen en het noordoosten van Luik vormen het onderzoeksgebied van het WLD. Samen met het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten, dat Oost-, West-, Frans- en Zeeuws-Vlaanderen bestrijkt, overdekken het WBD en het WLD door eenzelfde type beschrijvende dialectlexicografie het gehele Zuid-Nederlandse taalgebied beneden de grote rivieren, zich uitstrekkend over drie landen, Nederland, België en Frankrijk.

De afleveringen van deel III gaan vergezeld van nauwkeurig gedocumenteerde teksten, de zogenoemde materiaalbases. Deze kunnen worden beschouwd als zeer gedetailleerde versies van de woordenboekafleveringen, waarin trefwoorden (woordtypen) voorzien zijn van hun dialectnotering (in fonetisch schrift) en hun precieze geografische localisering. In deel I (Agrarische Woordenschat) en II (Niet-agrarische vakterminologieën) van WBD en WLD werden de dialectgegevens in druk op deze manier gepresenteerd. In deel III is er echter voor gekozen om de gedrukte woordenboekaflevering meer toegankelijk te presenteren, zonder fonetische documentatie maar met gebiedsomschrijvingen en frequentie-aanduidingen i.p.v. reeksen Kloekecodes (zie Kruijsen en Van Keymeulen (1997) voor een uitvoeriger beschrijving van de werkwijze). De gedetailleerde data kan men vervolgens langs elektronische weg raadplegen, in de vorm van de hier gepresenteerde materiaalbases.

De materiaalbases die ten grondslag liggen aan de afleveringen van deel III van het Woordenboek van de Brabantse Dialecten en het Woordenboek van de Limburgse Dialecten zijn te vinden op: <http://www.ru.nl/dialect/>. Het betreft voor dit moment de afleveringen Vogels, Overige dieren en Flora voor zowel WBD als WLD. Dat wil zeggen dat de woordenschat van de flora en de fauna in de dialecten van vijf provincies (Noord-Brabant, Antwerpen, Vlaams-Brabant en de beide Limburgen) in zijn geheel raadpleegbaar is.

De databanken leveren gezamenlijk een totaal op van 135.000 dialectgegevens voor het Limburgs en van bijna 170.000 dialectgegevens voor het Brabants. Zij kunnen op verschillende manieren worden geraadpleegd. De lemma's kunnen op de eerste plaats als lopende tekst, naast de gepubliceerde woordenboektekst, worden doorgebladerd.

Hieronder volgt een voorbeeld uit de materiaalbasis van de WLD-aflevering over vogels (WLD, deel III, afl. 4.1). Het betreft een fragment van de materiaalbasis die hoort bij het lemma KRAANVOGEL:

Krienekrauw *krienekrauw* ZND 01 (1922) P 048; ZND 17 (1935) P 048.

Krietekraan *krietekraan* ZND 01 (1922) P 188.

Kringelekraan [*kri elekron* N 09 (1961) P 176; *krien elekroan* Sint-Truiden Wb. P 176; *kri elekron* ZND 01 (1922) P 176.

Krinnekraan *krenekroaïn* N 09 (1961) Q 156.

Kroelekraai *kroelekrao* Gronsveld Wb. Q 193.

Een regel begint met een vetgedrukt vernederlandst trefwoord, gevolgd door de dialectnotering in SILManuscript IPA93, de bron (ZND 01 (1922) is bijv. de eerste vragenlijst van de Zuidnederlandse Dialectcentrale, verzonden in 1922) en de bijbehorende Kloekencode. Met de eerste regel uit bovenstaand voorbeeld correspondeert de volgende regel uit de woordenboektekst:

krienekrauw: Halen.

Bij trefwoorden met een groter verspreidingsgebied worden reeksen Kloekecodes in de woordenboektekst vervangen door omschrijvingen van het type 'frequent Ripuarisch' of 'zeldzaam Baro-nies'.

Op de tweede plaats kan men ook door het volledige materiaal zoeken op trefwoord, op begrip, op bron (vragenlijst of monografie) en op Kloekencode. Dat wil zeggen dat men bijvoorbeeld kan opzoeken wat een **kelderzeug** is, welke dialectwoorden voor de huismus in gebruik zijn, welke plantnamen in het Venloos woordenboek werden opgenomen en welke dialectwoorden voor planten en dieren men kent in bijvoorbeeld het dialect van Maastricht, Tilburg of Brussel.

Hieronder volgt als voorbeeld een fragment van een zoekresultaat uit de materiaalbasis van de WBD-aflevering over wilde flora (WBD, deel III, afl. 4.3). De zoekterm is **hondskruid** als trefwoord (woordtype).

LEMMA	TREFWOORD	OPGAVE	BRON	PLAATSCODE
Boerenwormkruid	Hondskruid	<i>hondskruid</i>	DC 60A (1985)	K 147
Donderkruid	Hondskruid	<i>onskruid</i>	DC 46 (1971)	K 188a
Hondsviooltje	Hondskruid	<i>hondskro t</i>	N 092 (1982)	P 002
Kweek	Hondskruid	<i>honskruid</i>	Antwerps Wb. 3	K 244

De resultaten betekenen dat **hondskruid** vier maal werd gegeven in het WBD. In kolom 1 blijkt dat dat geschiedde voor vier verschillende soorten planten en uit kolom vijf blijkt dat dat geschiedde in vier verschillende dialecten (Vlijmen, Huijbergen, Humbeek en Antwerpen). In kolom drie staan de dialectnoteringen in SILManuscript IPA93 en in kolom vier staan de bronnen. Op de site kunnen de

Klokecodes weer worden aangeklikt om naar het plaatsnamenregister te gaan en ook de bronnen kunnen worden aangeklikt om naar de lijst van vragenlijsten en monografieën die werden opgenomen in het WBD te gaan.

4. *Registers*

De afgelopen decennia zijn al tientallen afleveringen in de delen I (Agrarische Woordenschat) en II (Niet-agrarische vakterminologieën) van WBD en WLD verschenen. Die delen worden als afgesloten beschouwd. Het merendeel van de afleveringen heeft een register, maar dat geldt niet voor alle afleveringen. Bovendien is het niet gemakkelijk om tegelijkertijd in de verschillende registers naar een dialectwoord te zoeken. Om die reden is er een cumulatief register samengesteld voor deel I en II en ook dat is digitaal beschikbaar gesteld.

De cumulatieve registers zijn te vinden op: <http://www.ru.nl/dialect/>, zodat men nu gemakkelijk een dialectwoord kan zoeken in alle 16 Brabantse en 23 Limburgse afleveringen van deel I en II. Als men bijvoorbeeld in het cumulatieve register op deel I van het WLD zoekt naar het trefwoord **spie** vindt men:

TREFWOORD	AFLEVERING	PAGINANUMMER
Spie	Wld.I.01	71
Spie	Wld.I.03	30
Spie	Wld.I.03	45
Spie	Wld.I.06	127
Spie	Wld.I.10	26

Het trefwoord **spie** komt dus voor in de aflevering over de bewerking van grond, de aflevering over de weidebouw, de aflevering over de boerderij en bedrijfsgebouwen en die over het paardentuig.

5. *Besluit*

De site bevat naast de drie in deze bijdrage gepresenteerde databanken nog meer informatie over WBD en WLD. Zo is daar onder meer een overzicht van verschenen afleveringen, een uitgebreide bibliografie van Limburgse woordenschatverzamelingen en woordstudies en een kaart van Noord-Brabant met plaatsnamen in dialect.

Het ligt in de bedoeling de redactie van het WBD in 2004 af te ronden. De materiaalbases van alle afleveringen van deel III, de Algemene Woordenschat, zullen dan op internet beschikbaar zijn. De redactietijd van het WLD loopt naar verwachting enige tijd langer door dan die van het WBD, maar ook van dit woordenboek zullen binnen afzienbare tijd de materiaalbases van alle afleveringen van de deel III op het net te vinden zijn.

In 2002 is bovendien een nieuw lexicografisch project van start gegaan aan de afdeling Taalwetenschap van de KU Nijmegen. Het betreft het Woordenboek van de Gelderse dialecten, dat ook een plaats zal krijgen op <http://www.ru.nl/dialect/>. Zoals gezegd zal binnenkort het materiaal uit de 13 Gelderse plaatsen waar de SGV-enquête is afgevraagd op de site van het WGD verschijnen.

Toelichting bij de terminologie

Onder **lemma** wordt hier verstaan het gehele **woordenboekartikel**, niet alleen het opschrift ervan zoals de term ook wel wordt gebruikt. Het artikel bevat, naast het bronnenoverzicht, de toelichting en vaak ook een taalkaart, de beschrijving van de **heteroniemen**. Dat zijn de geografisch uiteen liggende benamingen van een **begrip**, dat als **lemmatitel** fungeert.

De benamingen worden door enquêtering naar de gezochte begrippen verkregen, in de vorm van **opgaven**, dat zijn de antwoorden op de in de vragenlijst gestelde vragen.

Deze dialectopgaven worden door de lexicograaf etymologisch geïnterpreteerd in **trefwoorden**, dat zijn samenvattende woordtypen van de doorgaans fonetisch variërende dialectvormen. In de woordenboektekst worden onder de trefwoorden soms onderscheidingen aangebracht in de vorm van **lexicale varianten** (of **varianten** tout court), als de afstand tussen het woordbeeld dat door het trefwoord wordt opgeroepen en de dialectopgave te groot wordt. Vuistregel is hierbij dat onderscheid in de consonantstructuur van een woord een eigen variant oplevert, zoals bij verkleinvormen op -ke, uitval van intervocalische dentaal, enz.

- In de woordenboektekst vindt men alleen trefwoorden en lexicale varianten, geen dialectopgaven; deze laatste staan alleen in de materiaalbases.
- In de materiaalbases kan men zoeken op lemmatitel, trefwoord, lexicale variant en opgave.
- In de SGV-enquête is het zoekwoord steeds het begrip (de vraagstelling van de vragenlijst) en is het resultaat de opgave; hier heeft immers de lexicograaf nog niet ingegrepen met zijn interpretatie. Als zoekfunctie kan ook de plaatscode worden benut.
- In de registers op de verschenen delen kan gezocht worden op lemmatitel, trefwoord en lexicale variant.

Bibliografie

Kruijssen, J. & J. Van Keymeulen (1997). The Southern Dutch Dialect Dictionaries. *Lexicos* 7, 207-228. [= Afrilex-Series 7, Stellenbosch].

Schrijnen, J. (1920). *De isoglossen van Ramisch in Nederland*. Bussum: Brand.

WBD (1967--). *Woordenboek van de Brabantse Dialecten*. Assen: Van Gorcum.

WLD (1983--). *Woordenboek van de Limburgse Dialecten*. Assen: Van Gorcum.